

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Тетяна КРАВЦОВА (Кіровоград)

У статті розглядаються умови формування професіоналізму майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної практичної підготовки. Автор акцентує увагу на удосконаленні практичної підготовки, як однієї із умов формування професіоналізму майбутнього соціального педагога.

В статье рассматриваются условия формирования профессионализма будущих социальных педагогов в процессе профессиональной практической подготовки. Автор акцентирует внимание на совершенствовании практической подготовки, как одного из условий формирования профессионализма будущего социального педагога.

Ключові слова: професіоналізм, практична підготовка, професійна діяльність.

Реформування українського суспільства закономірно супроводжується принциповим оновленням усіх соціальних інститутів, у тому числі й системи соціально-педагогічної допомоги та захисту

населення. Саме соціальні педагоги допомагають відновлювати взаємовигідну взаємодію між особистістю і суспільством для поліпшення життя кожної людини. Саме тому ефективне функціонування всіх державних та суспільних соціально-педагогічних установ, значною мірою залежить від рівня фахової підготовки, а дієвість і ефективність соціально-педагогічної роботи здебільшого визначається професіоналізмом, розвитком її як професійного виду діяльності, адекватного потребам сучасного суспільства і тенденціям соціального розвитку.

У цих умовах забезпечення якості й ефективності професійної освіти є однією з пріоритетних вимог держави та суспільства, що зумовлює значні вимоги до рівня професійної підготовки майбутнього соціального педагога як носія гуманістичних педагогічних цінностей, сутнісних характеристик нової освітньої парадигми, високих зразків професійно-педагогічної культури.

Аналіз досліджень свідчить, що проблема професійної підготовки майбутніх фахівців є предметом вивчення психологів, соціологів, педагогів. Значна кількість досліджень присвячена питанню формування та розвитку особистості фахівця у процесі навчання у ВНЗ (А. Алексюк, Г. Балл, А. Дьомін, І. Зязюн, І. Зверєва, В. Беспалько, А. Капська, В. Майборода, В. Моляко, Л. Міщик, О. Щербаков, Р. Хмелюк).

Проблеми становлення професіоналізму розглянуті в наукових працях Є. Барбіної, І. Бежа, С. Вершловського, І. Зязюна, М. Гусякова, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, Є. І. Рогова, А. Маркової, Л. Пуховської та ін. Проблеми практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів розглядалися у працях О. Беспалько, В. Оржеховської, Ю. Поліщук, Є. Павлютенкова та інших. Разом з тим, недостатньо розкритим залишаються питання розвитку професіоналізму майбутніх соціальних педагогів у процесі практичної підготовки.

Тому метою нашої статті є спроба розглянути особливості формування професіоналізму майбутнього соціального педагога у процесі практичної підготовки.

Для з'ясування змісту категорії «професіоналізм майбутнього соціального педагога» звернімося до аналізу базових понять. Зауважимо, що Н. Гузій, яка дійшла висновку, що професіоналізм працівника освітньо-виховної сфери як соціально-педагогічне явище відображає суспільно значущі орієнтири професійної культури педагогічної спільноти, що за допомогою логічного ряду понять “професія (педагогічна професія)” – “спеціальність (фах)” – “педагогічна спеціальність” – “спеціалізація (педагогічна спеціалізація)” розкривають різноманітні види педагогічної праці та їх особливості, а за допомогою понять “рівень педагогічної освіти” – “педагогічний досвід (стаж)” –

“педагогічна категорія (звання, посада, ступінь)” та ін. – їх кваліфікаційні характеристики й параметри [3, с. 16].

Розглядаючи особливості формування професіоналізму майбутнього соціального педагога слід враховувати думку Н. Шмельової, М. Фірсова і Є. Студьонова, які вважають, що професіоналом є соціальний працівник, який:

- відповідає вимогам професії (особистісний і професійний потенціали), вносить певний внесок в соціальну політику і соціальну практику, здійснюючи свою діяльність із соціальної адаптації, допомоги, корекції, реабілітації окремої людини і різних категорій населення;
- особистісно налаштований на професію, має особистісно-мотиваційну готовність, професійно необхідні якості, компетентність, а також позитивне ставлення до себе як до професіонала, як спрямованого на результативність своєї праці;
- досягає бажаних для суспільства результатів із соціальної допомоги, підтримки, адаптації і реабілітації людей;
- використовує сучасні, оптимально ефективні методи, прийоми, технології з метою соціального захисту людини;
- виконує норми, стандарти, еталони професії, усвідомлює її значимість у суспільстві;
- привносить у професійну діяльність індивідуально-творчий, новаторський компонент, усвідомлено розвиваючи свою особистісну і професійну індивідуальність;
- усвідомлює перспективу і зону своєї найближчої професійної освіти, підвищення кваліфікації, самоосвіти, вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- має необхідний рівень професійних і особистісних якостей, знань і умінь;
- є соціально активним у суспільстві, ставить і обговорює питання практики, ставлення до професії, її статусу, шукає резерви розв'язання професійних, соціальних проблем [10].

На думку В. Сластьоніна, що первинним було розуміння професіоналізму як характеристики діяльності людини. Проте згодом, з розумінням того, що професійні досягнення можуть зумовлюватися не лише організацією праці та професійною підготовкою, але й розвитком особистісних якостей і характеристик, дослідники усвідомили необхідність цілісної інтерпретації феномену професіоналізму у діяльнісному та особистісному проявах. Зокрема, таку позицію підтримує відома дослідниця Н. В. Кузьміна, яка виокремлює поняття «професіоналізм діяльності» і «професіоналізм особистості педагога» як сукупність двох взаємопов'язаних підсистем, які входять в єдине поняття «педагогічний професіоналізм» [6, с. 216]. Під професіоналізмом

діяльності педагога учена розуміє якісну характеристику суб'єкта педагогічної праці, що відображає високу кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних умінь і навичок, в тому числі професійних завдань, що дозволяє здійснити педагогічну діяльність з високою і стабільною продуктивністю.

Професіоналізм педагогічної діяльності – це мистецтво педагога формувати у наявного складу студентів готовність до продуктивного розв'язання завдань у подальшій системі діяльності засобами свого предмета за час, відведений на навчально-виховний процес [6, с. 14].

Таким чином, базовий критерій професіоналізму соціально-педагогічної діяльності – це здатність майбутніх соціальних педагогів творчо використовувати отримані знання, вміння і навички для розв'язання завдань професійної діяльності..

Зауважимо, що професіоналізм майбутнього соціального педагога проявляється в умінні виявляти як гідності особистості, так і "проблемне поле" підопічного, прогнозувати можливі варіанти його розвитку, позитивно впливати на мотивацію, активізуючи процеси самовиховання, саморозвитку. Соціальному педагогу необхідно вміти з'ясовувати соціальні ролі, що їх дитиною, багато в чому визначають його потреби і поведінку. Адже в широкому сенсі професійна соціально-педагогічна діяльність спрямована на формування та розвиток моральної сфери особистості, соціально значущих установок в життєвому самовизначенні. Тому одна із практичних проблем, що постають перед майбутнім соціальним педагогом, – визначення не тільки цілей, а й завдань професійної діяльності. Завдання соціально-педагогічної діяльності визначають найближчу перспективу вирішення конкретних проблем соціального життя. Слід зазначити, що серед завдань професійної діяльності соціального педагога можна виділити наступні:

- створення умов для збереження, зміцнення фізичного, психічного, морального, соціального здоров'я підопічного;
- формування та розвиток моральних якостей, соціально значущих орієнтацій, установок в життєвому самовизначенні підопічного;
- створення сприятливих умов в мікросоціумі для розвитку здібностей, реалізації можливостей підопічного;
- реалізація системи профілактичних, реабілітаційних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу соціальної адаптації підопічного [7, с. 10-15].

Важливою особливістю професійної діяльності соціального педагога є те, що вона спрямована на організацію різноманітних видів соціально-педагогічної роботи. Освоїти таку діяльність можна лише у процесі професійної підготовки, тому підготовка соціального педагога повинна забезпечувати його професійно-особистісний розвиток і саморозвиток.

Відзначимо, що процесі формування професіоналізму майбутніх соціальних педагогів великого значення набуває практична підготовка, яка є частиною державного освітнього стандарту та невід'ємною складовою професійної підготовки студентів у вищій школі. Практична підготовка дозволяє адаптувати студентів до реальних умов майбутньої професії, дає можливість дати об'єктивну оцінку його професійної відповідності та сформувати професіонала. Вона є сполучною ланкою між теоретичним навчанням майбутніх соціальних педагогів і їх самотійною роботою в установах соціальної сфери. Внаслідок цього професійна підготовка соціальних педагогів, припускає розвиток особливих життєвих якостей, спрямованість на роботу з дітьми в соціумі, оволодіння необхідним загальнокультурним рівнем, педагогічними і спеціальними знаннями, вміннями і прийомами.

Тому професійна практична підготовка соціального педагога у виражається у:

1. Задоволенні потреб особи в інтелектуальному, культурному й етичному розвитку за допомогою отримання вищої професійної освіти.
2. Задоволенні потреб суспільства і держави в кваліфікованих фахівцях з вищою освітою і науково-педагогічних кадрах.
3. Гармонійному розвитку особистості, розвитку високих духовно-етичних якостей, формування здорового способу життя, протидія негативним соціальним процесам.
4. Формуванні у студентів цілісного світобачення, сучасного наукового світогляду, трудової мотивації, активної життєвої позиції.
5. Підготовці до реалізації професійної кар'єри [2].

Практика вважається одним з найефективніших видів діяльності студента для його професійного становлення та розвитку. Вона дозволяє студентові практично спробувати свої сили у вибраній професії, навчитися застосовувати в професійній діяльності знання, отримані на заняттях. Особливо це важливо при оволодінні професіями сфери «людина-людина».

Оскільки місцем роботи соціального педагога можуть бути як соціально-педагогічні і соціально-психологічні служби установ освіти (дитячих дошкільних установ, шкіл, коледжів, ліцеїв, шкіл-інтернатів, дитячих будинків, професійно-технічних училищ, вузів і т.д.), так і соціальні служби спеціалізованих установ (сімейних дитячих будинків, центрів реабілітації, соціальних притулків, спецшкіл для дітей з відхиленнями в розумовому і фізичному розвитку, бірж праці, соціально-педагогічних і культурно-спортивних комплексів, профілакторіїв, інспекцій у справах неповнолітніх і т.д.), особливістю практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів є підготовка їх до роботи не тільки в освітніх, але і в спеціалізованих установах. Зауважимо, що

найкращим чином це завдання вирішується в процесі проходження студентами виробничих практик, які дозволяють застосувати теоретичні знання в системі навчання і виховання дітей в освітніх і спеціалізованих установах різного типу, тобто реалізувати взаємозв'язок між теорією і практикою соціально-педагогічної діяльності.

Виходячи з вище сказаного, основними завданнями всіх видів практичної підготовки соціальних педагогів є:

1. Виявлення специфіки соціально-педагогічної діяльності в системі «людина-людина».
2. Формування професійно важливих якостей майбутнього соціального педагога й їх закріплення у практичній підготовці.
3. Закріплення та практичне використання набутих теоретичних знань у процесі теоретичної підготовки [1].

Специфіка спеціальності «Соціальна педагогіка» вимагає особливо ґрунтовної педагогічної практичної підготовки. Це зумовлене цілою низкою чинників:

- багатоманітність можливих місць роботи по закінченню ВНЗ і, відповідно, певна своєрідність задач, клієнтури, форм і методів роботи;
- невідпрацьованість професійного інструментарію із спеціальності, що призводить до необхідності його самостійної розробки фахівцем;
- фактор «професійної самотності», що означає нерозуміння специфіки й призначення посади в установах, які не є соціальними службами й організаціями, слабкі можливості спілкування з колегами на професійних зборах і заходах.

Отже випускник, що отримав диплом бакалавра чи спеціаліста соціального педагога, повинен бути добре орієнтований в цій величезній професійній сфері. Більш того, він повинен добре бачити перспективи її подальшого розвитку і бути готовим до творення, тому що саме сьогоднішнім студентам доведеться її удосконалювати.

Така особливість спеціальності пред'являє свої вимоги до організації і проведення практики, зокрема і до визначення баз проведення практик. Основними критеріями вибору бази практики є: розвинена соціально-педагогічна служба установи; штатні соціальні працівники, соціальні педагоги і психологи високої кваліфікації; достатня методична і матеріально-технічна оснащеність установи.

Підготовка фахівця може бути ефективною тільки у тому випадку, коли теорія приноситься в практику, а практика має міцний зв'язок з теоретичними положеннями. Практика стає своєрідною умовою реалізації наукових ідей і повернення практичного досвіду в теорію з метою осмислення і передачі знань.

Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів виступає як інтегруючий основний компонент особистісно-професійного

становлення фахівця, сполучна ланка між теоретичним навчанням і самостійною роботою в закладах і установах соціальної сфери.

Ще однією з особливостей практичної підготовки соціальних педагогів є *спадкоємність* – змістовний взаємозв'язок всіх видів практики, коли освоєння нового здійснюється на основі досвіду, придбаного студентами на попередніх етапах практичної підготовки. Це не означає, що студент впродовж всіх років навчання повинен проходити практику в одній і тій же соціально-педагогічній установі [2, с 40 – 43]. Навпаки, зміна установи дозволяє студентові краще зрозуміти загальне і специфічне у діяльності соціального педагога в різних соціально-педагогічних установах та з різними категоріями клієнтів.

Основна мета практичної підготовки майбутнього соціального педагога, на даному етапі – вивчення системи організації і планування соціально-педагогічної роботи в установах соціальної спрямованості. Практика в установах соціальної спрямованості є обов'язковою частиною професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» і розглядається як важлива форма зв'язку процесу навчання в університеті з майбутньою практичною діяльністю.

Практична підготовка повинна давати студентам можливість не тільки використовувати одержані знання по закінченню вузу, але і проявити себе як професіонала, апробувати технології соціально-педагогічної та соціально-психологічної діяльності. Оскільки майбутній соціальний педагог повинен мати не тільки наукові знання, уявлення, але й уміння, які формуються у процесі практичної підготовки, серед яких можна виділити наступні:

- *комунікативні*, такі, що забезпечують володіння інструментарієм індивідуальної і групової комунікації, уміння будувати взаємини з колегами і дітьми, взаємодіяти з вчителями, батьками, фахівцями соціальних служб і ін. в наданні допомоги дітям і підліткам, реалізувати управлінські рішення в своїй професійній діяльності;

- *організаторські*, що дозволяють успішно організовувати освітню і соціально-педагогічну діяльність дітей і підлітків в різних соціокультурних умовах;

- *діагностичні*, що дозволяють діагностувати девіантність поведінкових проявів дітей;

- *проектувальні*, володіння якими забезпечить здатність самостійно проектувати соціально-педагогічну роботу, вибирати педагогічні технології, прийнятні і результативні в організації соціального виховання дітей і підлітків;

- *аналітичні*, необхідні як для аналізу і оцінювання процесів, явищ і результатів професійної діяльності, так і для самоаналізу, розвитку своїх творчих здібностей [2].

Найбільш істотна особливість практичної підготовки соціальних педагогів від інших педагогічних спеціальностей полягає в тому, що студент в процесі навчання повинен бути підготовлений до роботи зі всіма категоріями дітей. Якщо студент, що навчається за фахом «соціальна педагогіка», може працювати в звичайній школі і в соціальному гуртожитку, з дітьми-інвалідами і сиротами, з дошкільниками і молоддю. Ефективність процесу формування системи загальнопедагогічних умінь і навиків значною мірою визначається цілісним характером керівництва педагогічною практикою. Система керівництва педагогічною практикою включає декілька ланок: вузівський рівень керівництва, керівництво базових освітніх установ, безпосереднє методичне керівництво студентами. Від ступеня узгодженості цих ланок залежить ефективність соціально-педагогічної практики, і, значить, формування професійних умінь у майбутніх соціальних педагогів.

Створення в ході практики таких умов, при яких відносини між студентом і керівником практики будуються на пріоритеті довіри і партнерства, а студент виступає не в ролі пасивного об'єкту навчання, а відразу ж усвідомлює себе самостійним суб'єктом професійної діяльності. Саме такі умови сприяють тому, що в ході практики виявляється взаємна відповідальність за її результати, а не залежність студентів від їх керівників, враховуються інтереси і потреби всіх учасників практики, зокрема студента, адміністрації установи, в якій проходить практика, дітей, з якими працює студент, вузу, в якому він навчається.

Навчання у вузі передбачає не лише опанування способів перетворення своєї поведінки, образу світу і способу життя, формування відповідальності за себе і за інших, формування толерантності по відношенню до себе і інших людей, але й опанування особливого погляду на людину як на системне явище в єдності із його власною суб'єктивною реальністю.

На думку Сергєєнкової О. П., практична підготовка майбутніх соціальних педагогів має цілу низку психологічних, дидактичних і організаційних проблем, що вимагають свого першочергового вирішення в цілях ефективної підготовки фахівців до професійної соціально-педагогічної діяльності. Їх зміст полягає у наступному:

1. Психологічні:

а) проблема формування мотиваційної готовності до педагогічної практики у студентів;

б) проблема управління процесом засвоєння знань, умінь і навичок, їх практичного використання в ході практики;

в) проблема формування соціально-педагогічних здібностей студентів;

г) проблема формування умінь і навиків професійного соціально-педагогічного спілкування у майбутніх соціальних педагогів.

2. Дидактичні:

а) проблема відбору змісту, форм, методів теоретичної і практичної підготовки студентів до виконання завдань практики;

б) проблема співвідношення цілі і завдань практики, її зміст із специфікою професійної діяльності соціального педагога;

в) проблема методичного забезпечення змістовних компонентів педагогічної практики;

г) проблема урахування дидактичних відмінностей в побудові освітнього процесу в умовах школи, коледжу, вузу;

3. Організаційні:

а) проблема інтеграції інтелектуальних ресурсів психолого-педагогічних кафедр для повноцінного забезпечення етапів підготовки і проходження практики студентами;

б) проблема створення постійного освітнього комплексу (бази) для проходження практики;

в) проблема розподілу повноважень і функціональних обов'язків між керівниками і організаторами практики;

г) проблема урахування витрат робочого часу викладачів-методистів і розробка нормативів оплати їх праці [8].

Отже, визначені особливості організації педагогічної практики дозволили зробити висновок, що окреслені підходи до практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів повинні включати неперервність практичної підготовки, зв'язок теоретичної та практичної підготовки, безпосередній зв'язок між керівниками вузу та баз практик, індивідуальний підхід до практичної підготовки. Виконуючи завдання студент-практикант оволодіває багатоаспектними видами професійної діяльності, що дає можливість підвищити рівень його професіоналізму.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бочарова В. Г. Педагогика социальной работы. / Бочарова В. Г. - М., Владос, 1994г. – 312с.
2. Галагузова Ю. Н., Сорвачева Г. В., Штинова Г. Н. Социальная педагогика: Практика глазами преподавателей и студентов. Пособие для студентов. / Галагузова Ю. Н., Сорвачева Г. В., Штинова Г. Н. - М.: Гуманит. Издательский центр ВЛАДОС, 2001. – 22
3. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога // Автореф. дис....доктора пед. наук. – Київ, 2007. – 39с.
4. Климов Е. А. Пути в профессионализм / Климов Е. А. – М. : [б. и.], 2003. – 328 с.
5. Кудрявцев Т. В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы / Т. В. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 22–25.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Кузьмина Н. В. – М.: Просвещение, 1990. – 103 с.

7. Никитина Н. И. Методика и технология работы социального педагога / Н. И. Никитина, М. Ф. Глухова. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. – 399 с.
8. Сергєєнкова О. П. Гуманістична парадигма професійної підготовки соціальних педагогів\ <http://www.psyh.kiev.ua>
9. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: Теорія і практика К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. - 408 с.
10. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы. — М.: Гуманит. изд. центр "ВЛАДОС": Моск. гос. соц. ун-т, 2001. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛА ДОС, 2001. — 432с С. 252—305.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кравцова Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження теорії і практики формування професіоналізму майбутнього соціального педагога.